

Richtlijnen wat betreft de onderwijsaanpassingen compacten en verrijken

Deze bijlage is bedoeld als aanvullende informatie bij een onderzoeksverslag.

Deze bijlage wordt regelmatig aangevuld.

Bij sommige kinderen wordt geadviseerd om het reguliere werk compact aan te bieden en daarnaast het aanbod te verrijken, zodat leervaardigheden eigen worden gemaakt. In deze bijlage wordt meer informatie gegeven over hoe deze interventies ingezet kunnen worden.

Zie onze website voor meer bijlagen en workshops, zoals over het geven van feedback (mindset), het geven van instructie over verrijkingsmateriaal en het in beeld brengen van het huidige onderwijsaanbod.

Compacten

Het is niet zinvol als leerlingen stof maken die zij al beheersen. Door vooraf aan een blok de methodegebondentoets af te nemen kan worden bekeken welke stof een leerling nog niet beheerst. Van deze onderdelen volgt de leerling de instructie. De leerling maakt dan alleen een deel van de oefenstof en zal weinig tot geen herhalingsstof nodig hebben. Verder wordt meegedaan mee met de instructie waarbij bijvoorbeeld nieuwe strategieën of kennis wordt aangeboden.

Met deze interventie wordt het werk sterk compact aangeboden en zullen geen hiaten ontstaan. Een leerling blijft op deze manier bij de stof van de jaargroep waarin onderwijs wordt gevolgd.

Leerlingen kunnen ook leren om zelf de toets te analyseren en een plan te maken om de nog onbekende stof eigen te maken.

Als de keuze wordt gemaakt om een leerling te versnellen, vindt een zeer sterke manier van compacten plaats.

Instructie en compacten

Er wordt vaak gedacht dat compacten alleen te maken heeft met het indikken van de leerstof. Dit is maar gedeeltelijk waar. Ook bij de instructie en bij de evaluatie is het van belang om rekening te houden met de leereigenschappen van de (hoog)begaafde leerling.

Bij het aanbieden van een nieuw element in de leerstof wordt eerst geappelleerd aan de voorkennis van de leerling. De (hoog)begaafde leerling herkent waar het over gaat en denkt: "O, dat weet ik al of dat kan ik al" en haakt af. Dan introduceert de leerkracht het nieuwe element en wordt hier mee geoefend. Dit wordt echter niet opgepikt door de (hoog)begaafde leerling, omdat deze al in de eerste fase is afgehaakt. Een gevolg kan zijn dat er een kennishiaat ontstaat. Als de leerlingen vervolgens aan het werk gaan, weet de (hoog)begaafde leerling niet de geïnstrueerde aanpak en ontwikkelt (misschien) zelf een strategie.

Het is nodig om bij hoogbegaafde leerlingen met een verkorte instructie te werken. Hierin introduceert de leerkracht het nieuwe element en de (hoog)begaafde leerling kan aan het werk. Vervolgens gaat de leerkracht verder met de groep en kan de link worden gelegd naar de eerder aangeleerde leerstof.

Het kan ook andersom. De leerkracht begint met de herhaling, de (hoog)begaafde leerling is zelfstandig aan het werk. Zodra het nieuwe element wordt geïntroduceerd, geeft de leerkracht een

teken en doet ook de (hoog)begaafde leerling mee. Houd rekening met wat de leerling zelf aan geeft. Vaak kunnen leerlingen zelf ook goed inschatten bij welke onderdelen ze instructie nodig hebben.

Ook bij het nabespreken van werk is het belangrijk om te compacten. Niet elke leerling heeft alle opdrachten gemaakt. Laat de (hoog)begaafde leerling zelfstandig werken als deze opdrachten worden besproken, betrek de leerling erbij zodra het gaat over de opdrachten die wel zijn gemaakt. Dit betekent in de praktijk dat eerst de eenvoudigere opdrachten worden besproken en daarna de opdrachten die betrekking hebben op het nieuwe element of met een hoge moeilijkheidsgraad. Natuurlijk is het ook mogelijk om de evaluatie of instructie in niveaugroepjes te geven.

De (hoog)begaafde leerling doet wel mee aan:

- Belangrijke, nieuwe stappen en bij het aanbieden van belangrijke strategieën en werkwijzen. Zo worden hiaten of omslachtige en onhandige strategieën voorkomen.
- Overgang naar formele notaties. Het is belangrijk dat kinderen kennis maken met de notatievormen die in de methode worden gebruikt.
- Reflectieve activiteiten, ofwel het verwoorden van eigen oplossingsmethoden en terugblikken op het eigen leerproces. Andere leerlingen kunnen hiervan leren en de leerling leert stappen verwoorden en vergelijken.
- Verrijkingsstof die aanzienlijk moeilijker is. Let goed op of deze stof meer van hetzelfde is of werkelijk moeilijker.
- Activiteiten op tempo. Bepaalde kennis en vaardigheden moeten geautomatiseerd of gememoriseerd zijn.
- Introductie van een nieuw thema. Dit is een sociale activiteit.

De (hoog)begaafde leerling doet niet mee aan:

- Herhalingsopdrachten.
- Reproductie van kennis, zoals bij de verwerking van de zaakvakken.
- Remediërende opgaven. Al begrijpt een begaafde leerling een onderdeel niet, blijf rekening houden met de leer- en persoonlijkheidseigenschappen.

Verrijken

Door te compacten komt lestijd vrij om te verdiepen en verrijken. Het doel van verrijken en verdiepen is het opzoeken van de zone van naaste ontwikkeling. Een leerling moet ervaren wat het is om te leren (leren leren). Dit betekent dat er instructie nodig is over het verrijkingswerk. Het heeft de voorkeur om hiervoor een vast moment in de week te plannen (of dit wekelijks vooraf af te spreken), zodat de leerling weet wanneer er vragen kunnen worden gesteld. De verrijkingsstof is geen extra werk, maar is voor deze leerlingen het gewone schoolwerk. Bespreek dit ook met de leerling. Omdat sommige taken meer tijd nodig hebben om te begrijpen heeft het de voorkeur dat een leerling de les kan beginnen met verrijkingswerk. Dus bijvoorbeeld beginnen met het verrijkingswerk en daarna het reguliere werk maken, of drie keer per week alleen verrijkingswerk maken en de andere lessen het reguliere werk.

Keuze voor verrijking

Verrijkende opdrachten sluiten naast de leereigenschappen goed aan bij de persoonlijkheidseigenschappen van de (hoog)begaafde leerling. Denk aan het creatieve denken, de originele oplossingen, het plezier hebben in uitdagingen en de behoefte aan autonomie. Bij goede verrijkingsopdrachten wordt hier een beroep op gedaan.

Doordat verrijking op het juiste didactische niveau wordt aangeboden, gaat de leerling tegen grenzen aanlopen, het gaat fouten maken, kortom het gaat leren! Het is dus geen vanzelfsprekendheid dat een leerling in groep 6 altijd verrijkende stof op het niveau van groep 6 krijgt aangeboden. Als bij het doortoetsen blijkt dat een leerling een voorsprong heeft van een jaar, is verrijkingsstof van groep 7 noodzaak! Door leerlingen didactisch door te toetsen kan bepaald worden op welk niveau de verrijkingsstof idealiter moet worden aangeboden.

De leerling moet tijdens het verrijkingswerk beseffen dat een taak mag mislukken. Een leerling wordt pas een goede leerder als het tegen grenzen aanloopt. Anders wordt het alleen een goede presteerder!

Net zoals gemiddeld lerende kinderen hebben (hoog)begaafde leerlingen behoefte aan instructie en begeleiding bij het maken van verrijkingstaken. Sommige leerlingen gaan voor het eerst tegen moeilijkheden aanlopen, dat is spannend. Leerlingen kunnen vermijdingsgedrag laten zien. Praat met de leerling; wat is de reden?

Stel net zoals bij het andere werk eisen aan het verrijkingswerk. Wat doe je als het niet af is? De leerling stelt dan ook eisen aan de leerkracht. Wordt het werk nagekeken? Ziet de leerkracht mijn werk? Geef op een week- of dagtaak precies aan wat een leerling moet doen, hierdoor wordt het zelfstandig werken bevorderd en het biedt de leerkracht meer overzicht en maakt het werken met verrijkingsstof minder vrijblijvend.

Zet de inzet en resultaat op het rapport. Zorg dat het voor ouders ook zichtbaar is wat de leerling heeft gedaan.

Complex vs. moeilijk werk

Er is een verschil tussen moeilijke stof en complexe taken.

Moeilijke taak:

- Dezelfde vaardigheid wordt geoefend, maar op een hoger niveau.
- De taak vraagt meer kennis.

Complexe taak:

- Er zijn meerdere (verschillende) vaardigheden nodig om deze taak op te lossen.
- Er is niet één antwoord mogelijk.
- Het antwoord is niet direct te bedenken, maar vraagt denkstappen (ook voor de leerkracht).

Een hulpmiddel om complexe opdrachten te bedenken is de [taxonomie van Bloom](#). Alle niveaus zijn belangrijk bij het leren, maar de hogere niveaus (het hogere orde denken) moeten zeker worden aangereikt bij (hoog)begaafde leerlingen. Een handig schema is te vinden op de website:

<https://www.onderwijsmaakjesamen.nl/actueel/download-ontwerp-verrijk/>

Begeleiden van verrijken

Wanneer (in de hogere groepen) het verrijkingsmateriaal op een dusdanig hoog niveau is dat de groepsleerkracht zich hier niet geheel zeker meer in voelt om dit te begeleiden, kies dan een begeleider die dit wél kan (bijvoorbeeld een ouder van de school die wiskundedocent op het gymnasium is).

Verrijkingsmateriaal is geen stof die kinderen zelf goed na kunnen kijken. Kinderen leren dit tegenwoordig wel vaak. Dat is prima bij reguliere taken, omdat dit vaak om opdrachten gaat waarop een eenduidig antwoord gegeven dient te worden. Bij verrijkingsopdrachten is dit anders. Deze zijn juist opgezet om vanuit verschillende perspectieven naar te kijken en kunnen op verschillende manieren opgelost worden. Kinderen die dit werk maken, kunnen moeilijker zelf beoordelen of hun antwoord een juiste is. Ook zijn (hoog)begaafde leerlingen in veel gevallen snel geneigd om alles wat ze niet direct begrijpen open te laten en vervolgens de antwoorden op te zoeken (ze zijn immers niet gewend om te léren). Hierbij gaat een belangrijk stuk van het leerproces verloren. Kijk daarom als leerkracht zelf het verrijkingsmateriaal van de leerling na en beoordeel dit. Of bespreek het materiaal in de instructie (wat zijn goede opdrachten om samen te bespreken? Wat vond je een goede opdracht?).

Invoering en planning van verrijken

In verband met de haalbaarheid heeft het de voorkeur om vak voor vak het werk aan te passen en verrijkingswerk in te zetten. Het vraagt een periode om te wennen aan de materialen en dit op te nemen in de routine. Als een leerling voor meerdere vakken verrijkingsstof krijgt, kan afhankelijk van het rooster een verdeling worden gemaakt over de week zodat de leerling elke dag een vak gaat verrijken en op dezelfde dag van een ander vak het compacte werk maakt.

Vaak wordt de keuze gemaakt om een leerling mee te laten doen met de instructies van nieuwe stof en met de leerkrachtgebonden lessen van de jaargroep. De meeste methodes hebben tweemaal per week een leerkrachtgebonden les. Deze dagen doet de leerling dan mee met de rest van de klas en dan wordt een deel van het werk van de methode gemaakt (compact). De overige dagen kan gewerkt worden aan de verdieping en verbreding. Op deze wijze hoeft de leerling niet steeds over te stappen in werk (dus niet verrijkingsstof aanbieden ná de reguliere stof, maar in plaats ván de reguliere stof).

Enkele aandachtspunten:

- Compacten en verrijken gaan vóór reguliere lesstof. Wanneer een kind eerst de reguliere lesstof af moet maken voordat gestart mag worden met het verrijkingswerk bestaat de kans dat het kind door demotivatie bij de reguliere lesstof nooit toekomt aan de verrijkingsstof waardoor dit kind leert leren!
- Compacten en verrijken moeten bij een hoogbegaafd kind standaard worden aangeboden, níet alleen bij een grote voorsprong of een sterke leermotivatie/werkhouding.
- Een hoogbegaafd kind heeft instructie nodig bij verrijkingswerk net als gemiddeld lerende kinderen bij reguliere lesstof. Verrijkingsstof die zonder instructie gemaakt kan worden is feitelijk niet op het juiste niveau. De instructies mogen wel kort worden gehouden.

Bijlagen:

- **Compacten en verrijken in schema**
- **Taxonomie van Bloom**

Bijlage 1 Schema voor de planning van het compacten en verrijken

	Benadering 1	Benadering 2
Intelligentieprofiel	Leerling met een bovengemiddelde tot zeer begaafde intelligentie.	Leerling met capaciteiten op (zeer) begaafd niveau en creatief denken ((hoog)begaafde leerling)
Manier van leren	Bottum-up leren, zoals reguliere methodes zijn opgebouwd.	Top-down leren en abstracter denken. Creatief denken.
Onderwijsbehoefte	Stof mag moeilijker.	Stof moet complexer. De leerling leert van verrijken (leren leren, doorzetten enz.). Hier moet feedback en instructie op worden gegeven.
Materialen	Indien nodig de basisstof compacten. Indien compacten: eerstelijns verrijkingsstof en pluswerk.	Basisstof zeer compacten. Het pluswerk als controle of basisstof wordt beheerst. Projectlessen indien mogelijk meedoen. Tweedelijns verrijkingsstof.
Implementatie	Maak een keuze met welk vak wordt begonnen en bouw de verrijking vak voor vak uit. Geef iedereen de tijd om te wennen. De snelheid is afhankelijk van veel factoren in de specifieke context!	
Planning	De motivatie van de leerling is belangrijk. Het mag indien gewenst minder planmatig.	Elke dag één vak volledig verrijken (als meerdere vakken zijn verrijkt). Geef per vak aan op welke dag: - de leerling meedoet met de reguliere instructie - de leerling het reguliere werk of compact werk maakt - de leerling ander werk krijgt - de leerling instructie over het verrijkingswerk krijgt
Samen met de leerling	In gesprek met de leerling onderwerpen bedenken om in te verdiepen en opgedane kennis presenteren in gewenste vorm.	
Instructie		Het is belangrijk dat de leerling de 'hoe' leert. Dit vraagt instructie.
Buiten de klas	Afhankelijk van de toegangseisen en het aanbod.	Nodig om een adequaat zelfbeeld op te bouwen in relatie met ontwikkelingsgelijken. Aanbod van materialen die complex zijn.
Vakspecifiek		
Rekenen	Projectles meedoen.	Beginnen met verrijkingsstof en dan compact werk. Of bijvoorbeeld drie lessen verrijkingswerk en twee dagen het compacte werk (bv op de dagen van de leerkrachtafhankelijke les). Projectles indien mogelijk meedoen i.v.m. interactie met de klas.
Taal		Twee lessen verrijken en drie lessen regulier.
Spelling	Eventueel compacten en dan verrijken met taal.	
Begrijpend lezen	Als een methode klasoverstijgend werkt, zoals Nieuwsbegrip, kan de leerling in de eigen klas op een hoger niveau meedoen.	

Wereldoriëntatie	Regulier of zoals hiernaast beschreven.	Dit kan ook worden ingezet als verbreding bij een ander vak. Let hierbij op het verschil tussen moeilijke vragen en complexe vragen. De introductie van onderwerpen blijft behouden. Aanpassingen zijn met name in de verwerkingsfase. Wanneer vanuit de methode vooral reproductie wordt gevraagd van de stof, is het zinvol dit weg te laten en te vervangen door open vragen. Wat wil de leerling weten over dit onderwerp en hoe kan dit worden uitgezocht. Denk hierbij aan de Taxonomie van Bloom.

Vul onderstaand schema in per vak. Eventueel kan dit schema per week worden ingevuld met de bijbehorende lessen. Personaliseer het schema in overleg met de leerling door het gebruik van kleur en afbeeldingen.

Rekenen/ taal/ Spelling/ Begrijpend lezen Wereldoriëntatie*	Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
Meedoen met de reguliere instructie					
Maken van regulier of compact werk					
Maken van verrijkingswerk					
Instructie over verrijkingswerk					

Bijlage 2 Taxonomie van Bloom

